

**КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВІ УМІННЯ
ЯК СУЧАСНА ФОРМА ВЕРБАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ**

Анотація

У статті розглянуто прийоми розвитку мовленнєво-комунікативних умінь на уроках читання в початковій школі. Особливу увагу звернено на креативний підхід до розвитку монологічного мовлення дітей, контактне й дискантне спілкування на уроках читання.

Ключові слова: *інтонування мовлення, монолог, креативність, контактне спілкування, дискантне спілкування.*

Аннотация

В статье рассмотрены приемы развития речево-коммуникативных умений на уроках чтения в начальной школе. Особое внимание обращено на креативный подход к развитию монологической речи детей, контактное и дискантные общения на уроках чтения.

Ключевые слова: *интонирования речи, монолог, креативность, контактное общение, дискантные общения.*

Summary

The article deals with the methods of development of speech and communication skills in reading lessons in elementary school. Particular attention is paid to the creative approach to the development of monologue speech in children, contact and discount communication in reading lessons.

Keywords: *intonation of speech, monologue, creativity, contact communication, discount communication.*

Читаючи підручкові тексти з математики, коментарі ознайомлення з навколишнім середовищем, сприймаючи природознавчі спостереження, вчитуючись у закони граматики і правопису, слухаючи пояснення вчителя, учень стикається з об'єктивним, із тим, що існує, або з тим, що колись об'єктивно існувало, із фактами та явищами, із певними конкретними подіями

та процесами. Читаючи художні твори під керівництвом педагога, учень вправно реалізує комунікативно-мовленнєві вміння.

Проблемою грамотного, себто вдумливого, активного читання (а також роботи за прочитаним в початковій школі) займалися такі відомі дослідники, як Леонід Віготський, Костянтин Ушинський, Анатолій Макаренко, Василь Сухомлинський. Однак системної форми із найсучаснішими підходами це поняття не набуло й вимагає опрозорення й нових розробок в умовах незалежної української європейської школи XXI століття, а тому становить для нас актуальність.

Отже, тема статті – «Комунікативно-мовленнєві вміння як сучасна форма вербальної роботи». Мета її полягає в розробці рекомендацій щодо навчання мови шляхом літературного читання з використанням різних форм і прийомів вербальної роботи.

Тема й мета дослідження передбачають такі завдання: на основі аналізу актуальних джерел пояснити сучасний дидактичний контекст понять «комунікація», «мовленнєві вміння», «культура спілкування», «літературне читання»; описати типові особливості мовленнєвих умінь молодших школярів, дослідити їхній зв'язок із читанням художньої літератури.

Актуальність статті полягає в тому, що комунікативно-мовленнєві вміння, культура спілкування як читацький досвід є ефективними засобами розвитку молодших школярів.

Об'єкт дослідження – прийоми розвитку мовленнєво-комунікативних умінь на уроках читання в початковій школі. Предмет дослідження – рекомендації для здобуття мовленнєво-комунікативних навичок і культури спілкування на уроках літературного читання в початковій школі.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з теми дослідження, аналіз та узагальнення масового і передового педагогічного досвіду, синтез відомих методів і прийомів літературного читання, гносеологічне спостереження.

Основними завданнями роботи безпосередньо над текстом художньої літератури на уроках [2, с. 229] є розвиток здатності й умінь сприймати смисл тексту літературно-художнього твору, тобто його інформацію. Психолінгвіст І. Гальперин [1, с. 27] розглянув свого часу такі два види інформації в тексті: змістовно – фактуальну (котра містить повідомлення про факт, подію, процес) і змістовно-концептуальну (що повідомляє читачеві індивідуально – авторське розуміння відносин поміж явищами, їхніх причинно-наслідкових зв'язків). Ці два різновиди інформації в школі прийнято називати темою та ідеєю, себто основною думкою. Відтак активізація пізнавальної діяльності учнів початкової школи у процесі оволодіння новими знаннями, під час виявлення ознак тексту (цілісність, завершеність, поділ на частини та ін.) проходитиме успішніше, якщо урок читання буде організованим на основі аналізу невеликих за обсягом текстів.

Актуальний у сучасній методиці функціонально-смісловий підхід до розвитку двох форм мовлення школяра, тобто усного та писемного мовлення, особливо на уроках читання (тобто мовної роботи над твором словесного мистецтва), забезпечує розвиток у дітей і таких характеристик:

- 1) інтонування мовлення;
- 2) значення та функціонування лексико-граматичних явищ в індивідуальній мові дитини.

Саме оригінальний, яскравий та самобутній, мовно-стилістично досконалий твір художньої літератури, дібраний до «Читанки» ще й за віковим принципом та за вимогою часу й з урахуванням стандартів освітнього європейського простору, дозволяють вести мову про реалізацію функціонально-сміслового підходу до розвитку комунікативних умінь школяра в початковій ланці школи. Не завжди добре мовлення можна сформулювати лише на основі прагматичної діяльності за навчальним текстом на уроках мови, тобто недостатньо впливати на учня через словоформи та речення, треба застосовувати творчий підхід, що вповні реалізує художню літературу.

Сучасні багатогранні методичні підходи до розвитку мовлення молодшого школяра з погляду структурно-лінгвістичної характеристики усіх типів мовлення дають змогу врахувати в практиці навчання своєрідність функціонування речень, граматичних категорій, семантико-сміслових одиниць, а також забезпечити контекстуально-структурні умови формування й сполучуваності усіх функціональних типів мовлення між собою. Урахування в методиці ХХІ століття логіко-сміслових та структурно-функціональних особливостей типології мовлення відкриває необмежені можливості:

1) по-новому, креативно підійти до розвитку монологічного мовлення дітей;

2) впливати на мовлення взагалі, як на недиференційований суцільний потік під назвою «монолог»;

3) діяти спрямовано, моделюючи, на мовлення дитини у його конкретних функціонально-сміслових типах і в мовностилістичних варіантах.

Отже, виділення в сучасній лінгвістиці функціонально-сміслових типів мовлення дало підстави й нагоду науковцям-методистам уникнути уніфікованого погляду на монологічне мовлення дитини як на неподільну, однотипну, однорідну за своїм складом категорію, на мовленнєвий акт пізнання як на невідкоректовану стихійну форму, на усне спостереження за твором як на суб'єктивну форму, позбавлену аналітики. Дитяче мовлення, дитячу комунікацію, котрі безпосередньо пов'язані з психікою, потрібно глибоко досліджувати, як і недосліджені форми психічного; з цього випливає, що найевристичніші, шокуючі свідомість науковців і практиків дослідження ще попереду. Спрощений погляд на монологічну форму пізнавально-комунікативної діяльності дитини, до прикладу, не враховує всю специфіку й особливості монологічного мовлення в різних комунікативних ситуаціях, а також у різних мовленнєвих інтенціях (намірах) як наслідку відображення дитиною різних об'єктивно існуючих взаємозв'язків, зокрема просторових, часових, причинно-наслідкових та ін., що вже вести мову про пізнання тексту

художнього твору, тобто про вербально-комунікативну роботу над художньою дійсністю.

Під час вивчення будь-якого об'єкта учні початкової школи проводять його класифікацію: класифікують з допомогою педагога і проводять спілкування за ним. Нині педагоги-практики впроваджують одну з найбільш прийнятних схем такого процесу: за характером комунікантів у просторі та часі розрізняють спілкування контактне – дискантне [3, с. 67]. Контактна й дискантна робота за явищем художньої дійсності, тобто за словесним твором, цікава й багатформна, але дискантна комунікація здійснюється стихійно, поза контролем і корекцією з боку педагога (удома батьки не надають уваги такій формі вербальної та комунікативної роботи, вважаючи всю художню літературу вигадкою, якій не варто надавати посиленої уваги). Контактне спілкування педагог може організувати й проконтролювати, супроводжувати значно ефективніше. Дистантне на тому ж таки уроці теж не передбачає чіткої результативності.

Поняття доцільного контактного спілкування на уроці читання в початковій школі зрозуміле: учні-співрозмовники, які пізнають твір, поряд, учитель – також. При контактному спілкуванні за художнім твором важливими компонентами є створена педагогом читацька ситуація, супутні жести й міміка під час читання й обговорення, а також темп і інтонація [5, с. 30]. До активованих нині широко видів дистантного спілкування належать такі, де комуніканти розділені простором і часом (це розмова по телефону, спілкування в електронних листах у соціальних мережах, блогерство тощо). Нині діти активно включаються в режим блогерських опитувань і обговорень в світовій павутинці, мають свої контенту на yutub, навіть якщо учитель незнайомий з такими видами комунікації, то повинен їх враховувати й сприяти розвитку відповідних навичків. Нині молодші школярі з більшою цікавістю обговорять художній твір тут же після прочитання в режимі прямої трансляції, аніж будуть відповідати на класичні запитання. Ще кілька років тому це не було

популярним, отже, види комунікації та засоби її втілення будуть блискавично змінюватися й далі, коригуючи пріоритетність [6, с. 56].

За наявністю чи відсутністю будь-якого посередника у класичній педагогіці розрізняють спілкування безпосереднє (пряме) й опосередковане (непряме). Для реалізації прямого спілкування на уроках читання педагог, як правило, обирає такі форми: розмова, бесіда, опис, оповідь.

До видів опосередкованого спілкування належать і телефонна розмова, і лист, і передавання інформації по радіо, по телебаченню, через книгу. Саме розвиток опосередкованого спілкування спричинив утворення цілих галузей виробництва й спеціалізовані заклади: радіо-, телестудії; видавництва й типографії, пошту, телеграф, телефонні станції і т.п., а також армію робітників, які їх обслуговують. Цей процес триватиме й далі, адже його живить творчість. Саме творчий підхід потрібно розвивати за рахунок реалізації комунікації навколо прочитаного твору, отже, це не просто векторизована розмова, вона передбачає віддалений у часі результат.

Отже, цікаво буде спостерігати, яка форма існування мови питома для сучасних молодших школярів, усна чи письмова, відтак, яке завдання дати учням за твором і як поділити колектив на групи для виконання завдань. Ця проблема побутує широко, вона залишатиметься актуальною й свідчитиме про віртуозність педагога-практика, що й потрібно було довести, простежити, запропонувавши форми обсервації.

Література

1. Ажнюк Б. Мовні явища як етнокультурна цілісність // О. Потебня і проблеми сучасної філології. Київ, 1992. С. 41.
2. Боруцький С. «А ми тую червону калину ...» // Людина і світ. Київ, 1993. № 2. С. 28.
3. Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови. Львів, 2003. 200 с.
4. Бабич Н. Основи культури мовлення. Львів, 1990. 252 с.
5. Біляев О. Концепція інтенсивного навчання мови // Дивослово 1999. № 6. С. 26–30.
6. Борисюк І. Роль тексту в розвитку мовлення учнів // Мовознавство. 2008. № 1. С. 56–59.